

Уже во второй половине 90-х годов в научной литературе «гражданское общество» определялось как общество (общественное устройство) с развитыми культурно-нравственными, правовыми, политическими, экономическими отношениями между гражданами высокого социально-экономического и морально-нравственного статуса, независимо от государства. Одновременно, совместно с государственными институтами, создаются саморегулирующиеся правовые отношения через совокупность общественных организаций, обеспечивающих реальное участие граждан в жизнедеятельности государства, возможность свободного выбора и самореализации.

Необходимость формирования активной гражданской позиции личности предполагает формирование гражданского самоопределения, ответственности за собственный выбор и деятельность. Это требует от студентов - будущих специалистов таких морально-нравственных качеств, как гражданское мужество, смелость, честность, порядочность. Человек живет и действует в определенном государстве и обществе, и в разнообразных проявлениях своей жизнедеятельности он должен быть гражданином. Соответственно процесс формирования активной гражданской позиции является не обособленной категорией воспитательного процесса, а есть его неотъемлемая часть и основа.

В исследованиях, посвященных проблемам формирования гражданской позиции (гражданственности) студенческой молодежи, чаще всего рассматриваются четыре основные направления:

- формирование гражданских качеств в единстве обучения, воспитания и общественного опыта;
- формирование гражданской зрелости;
- формирование гражданственности/гражданских качеств как интегративного качества личности;
- формирование гражданина в разнообразных видах деятельности, прежде всего трудовой.

Однако лишь малая часть исследований по данной проблеме посвящена студентам или учащейся молодежи, а сами категории «гражданская позиция», «гражданственность», «гражданское воспитание» и другие остаются дискуссионными, и во многом (в том числе и как научные категории) неопределенными.

ЛИТЕРАТУРА

1. Берн Э. Люди, которые играют в игры / Э.Берн. – М.: АСТ: Минск.: Харвест, 2006. – 352с.
2. Мясичев В.Н. Структура личности и отношений человека к действительности: Доклад на совещании по вопросам психологии личности. – М., 1956. – С. 18–21; Ковалев А.Г. Личность воспитывает себя. – М., 1983.
3. Щуркова Н. Е. Воспитание социально активной жизненной позиции школьника в учебной деятельности // Формирование активной жизненной позиции школьников в учебной и трудовой деятельности. – М., 1980. – С. 32.
4. Газман О.С., Иванов А.В. Содержание деятельности и опыт работы освобожденного классного руководителя (классного воспитателя). – М., 1992. – С. 19.

ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКАДАҒЫ АДАМГЕРШІЛІК-ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Панияз Т.П., Бухметова А.А.

Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты

Білім беру үдерісінің мақсат-міндеттерін қазіргі заман талабына сай, яғни ұлттық және жалпы адамзаттық мұрат-мүдделерді ескере отырып жүргізу және білімді, кәсіпқой мамандарды әзірлеуді жетілдірумен айналысу – өте қажетті мәселе. Өйткені, қоғамда жүргізіліп жатқан демократиялық өзгерістердің стратегиялық барысы нақ осы өсіп келе жатқан жастардың білімінің сапасымен, ұлттық дүниетанымының деңгейімен, мәдени сауаттылығымен және белсенділігінің жоғары дәрежесімен өлшенетіні белгілі. Тәуелсіздігіміздің баянды болуында өсіп келе жатқан жастардың рөлі өте зор екені анық.

Адамзат баласының ежелден келе жатқан ортақ мүддесінің бірі – ұрпақ тәрбиесі. Осы мақсатта әрбір халықтың сан-алуан ой-пікірлері мен іс-тәжірибелері ғасырлар бойы жинақталып отырған. Адамзат баласына ортақ рухани қазынаның құрамдас бір бөлігі болып саналатын бұл жетістіктерді халықтың тәлімгерлік тәжірибесі дейміз. Қазақ халқының да сан ғасырлық тарихи-мәдени жетістіктерінің жемісін, рухани байлығын, жанына біткен

еңбексүйгіштік, имандылық, бауырмалдық, балажандылық, қонақжайлылық, әдептілік, әсемдік т.б. қасиеттерін танытатын тәлімгерлік тәжірибесі бар. Онда кешегі өткен данагөй қариялар, ғұлама ойшылдар, би-шешендер және ақын-жыраулардың саналық болжамдарының, психологиялық пайымдаулары мен педагогикалық тұжырымдарының өшпес ізі жатыр.

Осы орайда елімізде халықтық дәстүрді жинақтап зерттеу, саралап игеру, оларды жастар тәрбиесіне кеңінен ендіру, жаңғырту үлкен міндет болып табылады. Өмір талабымен бұл өмірге қайта оралған халықтық педагогиканың озық дәстүрлері бұл күнде отбасы, мектеп тәжірибесінен лайықты орын ала бастады. Бұл мәселеге мемлекет тарапынан да қамқорлық көрсетілуде. Қазақстан Республикасының қазақ тілінің әлеуметтік маңызын арттыру жөніндегі іс-шаралары, ғылым мен мәдениеттің өрістеуін қамтамасыз ететін Конституциясы, еліміздің мәдени-әлеуметтік дамуына бағытталаған тұжырымдамасы жастарға жалпы адамзаттық және ұлттық игіліктер негізінде адамгершілік-эстетикалық тәрбие, мәдени білім беру ісін жаңа деңгейге көтеруге ықпал етеді деген сенімдеміз. Мұндай игі бастама қазірдің өзінде білім мазмұны мен әдістеріне, оқу жоспарларына жаңалықтар мен өзгерістер әкелуде.

Белгілі педагогика классиктерінің өздері де халқының тәлімгерлік тәжірибесінен үйреніп, оны зерттеулеріне арқау етіп, бұл мәселелерге қазақ ағартушылары Ш. Уәлиханов, Ы. Алтынсарин, А.Құнанбаевтардан басқа А.Байтұрсынов, Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев, Ш.Құдайбердиев, т.б. үлкен мән берген. Бүгінде Қ.Бөлеев, Қ.Жарықбаев, С.Ұзақбаева, С.Қалиев, т.б. көптеген қазақ зерттеушілері осы дәстүрді жалғастырып, халық педагогикасы тарихын, оның ауыз әдебиеті мен ақын-жыраулар поэзиясындағы көріністерін, орта ғасыр ойшылдарының педагогикалық ой-пікірлерін жан-жақты қарастырып келеді. [1]

Кез келген жас ұрпақ адам бойындағы ерекше қасиеттердің бірі мәдениеттілігі болса, оны игеруге өмір бойы алатын білім жүйесін толықтырып отыруға міндетті болуы керек. Ғасырлар бойы қалыптасқан мәдениеттілік, яғни ұлтымыздың бойындағы кішіге ізеттілік, үлкенді сыйлау, өз орнын біліп, адаммен қарым-қатынас жасауы, байыпты сөзі, биязы мінезі, салмақтылығы мен сабырлығы, адаммен тіл табысуы, өзін-өзі ұстай білуі, әсемдік пен ізгілікке ұмтылуы т.б. жеке бастың, ар-ожданының қорғаны болуға бағытталуы керек.

Ұлттық тәлім-тәрбие мәселесі бойынша кейінгі жылдары іргелі зерттеулер жүргізіліп, ғалымдардың назарынан түскен емес. Қазір де соңғы педагогикалық тәжірибелер, сондай-ақ, психологиялық, дидактикалық және қолданбалы педагогикалық, озық технологияларға сүйене отырып, ұлттық тәрбие мәселесін одан әрі ғылыми негіздеп, қайта жаңғырту мен дамыту бүгінде өмір талабы болып отыр. Ұлттық тәлім-тәрбие мұраларын мектептегі оқушылар ұжымдарының іс-әрекеттерінде барыншы пайдалану – қазіргі кездегі педагогикалық талаптардың бірі. Салт-дәстүрлердің бүгінгі күнге дейін жетіп, ұрпақ тәрбиесіне елеулі әсер тигізіп отырғаны белгілі. Сондықтан халықтық педагогикадағы жастарға адамгершілік-эстетикалық тәрбие беру ерекше орын алады.

Адамгершілік мұраттың эстетикалық тұрғыдан бейнеленуі адам тіршілігінің саналылығын айқындауға мүмкіндік беретін бұлтартпас белгілерінің бірі – оның болмысқа деген эстетикалық қарым – қатынасы. Адам бойындағы табиғи сезімдердің баршасы осы қарым-қатынас барысында туындайтын алуан ықпалдарға байланысты көрініп, түрлі рең алатыны, әдебиет пен өнер шығармасында соған сәйкес өзіндік көрінісін табатыны мәлім. Ру-хани кемелдену осынау процестің қаншалықты жүйелі, жемісті жүргізілуіне, саяси, тарихи, қоғамдық-әлеуметтік факторлардың сол процеске қаншалықты қолайлы жағдай жасалуына тәуелді. Міне, осы ретте рухани кемелденуге бастайтын рухани қажеттілікті – адамгершілік мұрат мәселесі еш уақытта күн тәртібінен түсіруге болмайтын мәңгілік көкейкесті проблемалардың бірі.

Қазақ халқы, түрлі қоғамдық сатыларды басынан өткере отырып, өзіне тән адамгершілік-эстетикалық мәдениетінің алтын қорын жасап келеді. Ол құндылықтар: ауыз әдебиетінің сан алуан жанрлары мазмұнында, ақын-жыраулар толғаулары мен ғұламалардың қанатты сөздерінде, теңдесі жоқ тарихи-сәулеттік ескерткіштерінде, Қорқыт ата қобызынан бастап халықтың мұң-мұқтажы мен көңіл-күйін домбыра үнімен күмбірлеткен күйлері мен ұлт табиғатымен біте қайнасқан ән-жырларында, жүн мен теріні, ағаш пен мүйізді, алтынды аптап, күмісті қаптап жасаған қолөнер туындыларында, табиғат сұлулығын танып білудің сапалы жемісі саналатын, біздерге мәңгілік мирас болып қалған айшықты ою-өрнек өнерінде сақталған. Міне, осы бай құндылықтар, қазақтың ұрпақ тәрбиесінде пайдаланып келген тәлім-тәрбие құралдары, асыл арналары саналады.

Қасиетті ата-бабаларымыз өз бойындағы барлық асыл қасиеттерін ұрпақтарының сана-сезіміне сіңіруді басты мақсат ете отырып, ұрпағының ақылды, адамгершілігі мол, мейірімді, сыпайы мінезді қалыптасуымен бірге, оның бойынан сымбаттылықты, сұлулық-

ты, өнерге деген бейімділік пен шеберлікті көруді арман еткен және сол қасиеттерге баулудың жолдарын, құралдарын, әдістерін жасап отырған. Осылардан халқымыздың арманы мен талап-тілегін көреміз. Қазақ халқының адамгершілік-эстетикалық тәрбиесінің басқа халықтарға ұқсамайтын өзіне тән мән-мазмұны, ерекшеліктері бар. Осылардың бәрі атадан-балаға жазылмаған заң ретінде халық педагогикасы құралдары арқылы өңделіп, толықтырылып отырған. Біздің пайымдауымызша: моральдық-этикалық дәстүрлер дегеніміз моральдық сана тәжірибесіне ендірілген, адамгершілік қатынас мазмұнында көрініс тапқан моральдық ережелер мен нормалар.

Халық педагогикасында ең негізгі қағида адамнан, адамның өмірінен артық, одан қымбат, одан қасиетті ешқандай құндылық жоқ деген көзқарасты ұстану және адамды айырбастайтын, оны өмірі пидаболарлық дүниеде ешқандай құндылықтың жоқтығын түсіну болып табылады. «Адам деген ардақты ат», «Адам болып туған соң, адам болып өлу ләзім», «Атаның баласы болма, адамның баласы бол», т.с.с. халық даналығындағы мақал-мәтелдер адамның құндылық екенін дәлелдейді.

XXI ғасырдағы тасқындаған толассыз ақпараттар, қоғамдағы күрделі өзгерістер аясында өмір сүріп жатқан жас ұрпақты тәрбиелеудің күрмеуі қиын күрделі мәселелері жеткілікті. Ғаламдану өріс алған қазіргі заманның тәрбие жүйесіне ұлттық тәрбиені дарыту одан да өзекті болып отыр. Осы тұрғыдан алғанда, қазақ халқының ғасырлар бойы жинақтап, уақыт тезінен өткен тәрбие тәжірибесінің ауқымды бір саласы – ата-бабадан мирас болып қалған ұлттық құндылықтарымыз.

Қазақ этнопедагогикасының алтын діңгегін адамгершілік тәрбиесі құрайды. Адамгершілік – адамдардың күнделікті қарым-қатынасына байланысты гуманизм принциптерін бейнелейтін моральдық қасиет. Адамдарға деген ізгі ниеттілік, құрмет, жанашырлық пен сенім, кең пейілділік, басқалардың мүддесі үшін жан аямаушылық сияқты жеке қасиеттерді қамтиды, сондай-ақ кішіпейілділік, адалдық, шыншылдық та адамгершілікке жатады. Адамгершілік ұғымы ізгілік, гуманизмнің синонимі ретінде, адамның игілігі мақсатқа айналғанда пайда болатын қарым-қатынастар жүйесі мен қоғамдық ахуал ретінде неғұрлым кең мағынада да қолданылады.

Адамзат тарихында ұрпаққа тәрбие берудің жалпыадамзаттық идеяларын жүзеге асырып, жаңа педагогикалық жүйенің қалыптасуында өз заманында Аристотельден кейінгі «Екінші ұстаз» атанған әлемге әйгілі ойшыл, ғұлама ғалым, халқымызға білімнің нәрін сепкен ұлттың ұлы кемеңгері Әбу Насыр Әл-Фарабидің алатын орны ерекше. Әл-Фараби алғашқы педагогикалық ой-пікірлердің жетістіктерін жаңғыртып, жетілдіре білді. Халық даналығы туғызған данышпандық ой-пікірлерге, шығыс мәдениетінің озық үлгілеріне ден қоя отырып, өзінің төл педагогикалық тұжырымдамасын жасады. Адамгершілік, ізгілік қасиеттер Әл-Фарабидің педагогикалық идеясының негізгі өзегі болған, ғұлама білім берудің ізгілендіру принципіне негізделуі қажет екендігін өз уақытында ғылыми тұжырымдалған ой-пікірлерімен айқындап кеткен. Міне, бүгінгі таңда Әл-Фарабидің көрегендігі мен ғұламалығы дәлелденіп, мыңдаған жылдар өтсе де, жаңа білім беру парадигмасы ретінде ізгілендіру танылып отыр.

Педагогикалық ойлардың тарихында Әл-Фарабидің эстетикалық ой-пікірлердің дамуына қосқан үлесі орасан зор. Оның шығармаларының ішінде «Музыканың үлкен кітабын» ерекше атап өтуге болады. Қазіргі педагогика ғылымында білім беру мазмұнының әрбір түріне тән меңгерудің белгілі бір тәсілі бар екендігі анықталған. Әл-Фараби «Музыканың үлкен кітабы» еңбегінде музыкалық білім беру мазмұнын меңгерудің тәсілдері мен деңгейлерін анықтап береді. Жалпы педагогиканың бір саласы болып табылатын тәрбие теориясының әдіснамасын Әл-Фарабидің тәрбиенің заңдылықтарын, принциптерін, мақсатын, мазмұнын, әдістерін, құралдарын, нәтижесін тұжырымдамалық тұрғыдан негіздейтін жетекші педагогикалық ой-пікірлері айқындайды. [2]

XI ғасырда өмір сүрген түркі данасы, ойшыл-ақын Жүсіп Баласағұнидің «Құтты білік» еңбегінің негізгі идеясы педагогиканың ең маңызды мәселесі тәрбиеге негізделіп, оның мазмұнында педагогиканың жалпы негіздері, дидактика және тәрбие теориясының негізгі мәселелерімен қатар, жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталған адамгершілік, эстетикалық, еңбек, дене, құқықтық, т.б. тәрбие мазмұны қарастырылады.

Данышпан, кемеңгер ақын ағартушы Ахмет Йассауи жазған «Диуани Хикмет» бастан-аяқ үлгі-өнеге, ақыл-насихат түрінде келеді. Жақсылық пен жамандық, әділетсіздік пен адалдық, мейірімділік пен қаталдық, ізгілік пен жауыздық, ерлік пен ездік, сарандық пен жомарттық, дастық пен кәрілік тәрізді жауабы күрделі мәселелердің кең жырланып, байыппен сипатталуына осы «Диуани хикметтің» әсер-ықпалы ерекше болды.

XV-XVII ғасырларда өмір сүрген қазақ ақын-жыраулар поэзиясынан ғасырлар сырын, халықтың салт-санасын, ой-өрісін, тілек-мақсатын айқын аңғарамыз. Өйткені жыраулар

толғауларынан халықтың не бір нәзік сырлары, мұң-мұқтажы, қайғы-қасіреті, қуаныш-сүйініші, келер ұрпаққа айтар өсиеті, тәрбие тағылымы өзекті орын алады. Ақын-жыраулардың шығармашылығын талдау олардың өз заманы үшін белгілі бір деңгейде рухани көсем ролін атқарғаны, өз руластарының моралдық бағдарына жауап бергені көрінеді. Жыраулар поэзиясы әрекет еткен кеңістік өзінің барлық тәжірибесін сөз арқылы бейнелеуге тырысатын көшпенділердің эстетикалық ойлауының ерекше типіне негізделді. Негізінен жыраулар қалыптасқан этникалық қауымдастықты (қазақтардың) біріктіру идеясын қалыптастыру функциясын атқарды. Сонымен қатар жыраулар поэзиясының этикалық және эстетикалық құндылықтар мен символдар қалыптастырудағы ролі ерекше болды. Жыраулар өз шығармаларына рух аристократизмі мен даңқты өзек етті. Оның символдары ретінде бостандық, еркіндік, адамгершілік, батырлық, сөзге беріктік алынады.

Ақын-жыраулар шығармаларын бірнеше аспектіде қарастыруға болады. Өйткені жыраулар поэзиясының ауқымы дәстүрлі поэзия ауқымына қарағанда кеңірек болып келеді. Мәдени-философиялық аспектіде қазақ мәдениетіндегі гуманистік принциптердің қалыптасу мәселесінің жыраулар шығармашылығындағы көрінісі қарастырылады. Бұл жерде сонымен қатар мәдениеттегі даралық мәселесіне, оның ішінде мәдениеттің рухани дәстүрлеріндегі даралықтың және даралық сананың көрінісі мәселесіне ерекше көңіл бөлінеді. Өзінің толғауларында эстетикалық талғамның жоғары деңгейін көрсете отырып жыраулар эстетикалық тәрбие туралы құнды ойлар айтады. Өз шығармалары арқылы олар жан сұлулығы мен тән сұлулығының гармониясына үндейді, әсемдікке ұмтылуға шақырады. [3]

Адамгершілік-эстетикалық тәрбие мәселесі қазақ ағартушыларының шығармашылығында терең орын алған. Қазақ ағартушылары – Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбаев өздерінің саяси-қоғамдық, ғылыми және әдеби еңбектерінде қазақ халқының адамгершілік-эстетикалық тәрбиеге аса қатты көңіл бөлді. Халық шығармашылығын жинап зерттеу арқылы қазақтардың адамгершілік қасиеттерін және эстетикалық талғам деңгейін, болмысқа деген эстетикалық көзқарасын көрсете білді, эстетикалық тәрбиеге байланысты көптеген құнды пікірлер айтты.

Қазақ ағартушыларының адамгершілік-эстетикалық көзқарастары мен орнықты пікірлері халықтың дүниетанымдық көзқарастарымен тығыз байланыстылығы сол өздері өмір сүрген дәуірдегі тарихи жағдайлардан туындап отыр. Ол – заңды құбылыс. Бұл жердегі басты мәселе ағартушылардың адамгершілік-эстетикалық тәрбиені жан-жақты, жүйелі талдап зерттеуінде емес, керісінше мүмкіндігінше сол проблемалар жайлы сөз қозғап, өз көзқарастары мен пікірлерін айтып тұжырымдауында жатыр.

Ұрпағына сөзімен де, ісімен де, ақылымен де, парасатымен де үлгі-өнегесін қалдырған ата-бабаларымыздың мәдениетті қарым-қатынасқа бағытталған дәстүрлері сарқылмас қазына. «Ата сөзі – бата сөзі» деп, ата-бабамыздың нақыл сөздері мен ақыл сөздерін – өрнекті өсиеттерін қастерлей қабылдап, жадымызда сақтаймыз. Елге бірлік, тыныштық тілеп, халқының қадірлі, қасиетті болуын армандаған данышпан ата-бабаларымыздың жолын қуып, жоралғысын жасау – біз үшін міндет, парыз, ұрпақтық борыш.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Жарықбаев Қ., Қалиев С.. Қазақтың тәлім тәрбиесі. – Алматы, 1995. – 23 б.
2. Байжігітов Б., Ибраева М. Эстетикалық оқу тәрбие жүйесі мәселелері. – Қазақстан мектебі. 1993. – №6. – 33 б.
3. Ұзақбаева С. Тамыры терең тәрбие. – Алматы, 1995. – 75 б.

ИНТЕГРАЦИЯ ОСНОВ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ В СОДЕРЖАНИЕ ПРЕДМЕТОВ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ КАК ОДИН ИЗ ПУТЕЙ ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОЙ ПОЗИЦИИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА

Пестрецова О.Г.

ГУ «Средняя школа №22 отдела образования акимата г.Костаная»

Под **гражданским воспитанием** понимается целенаправленное содействие подрастающему поколению в освоении ценностей гражданского общества. Воспитание гражданина предполагает всестороннее развитие его личности. Чем выше уровень такого развития, тем эффективнее способна личность отстаивать свои конституционные права и ответственно выполнять обязанности. Гражданин проявляет себя, прежде всего, в своих взаимоотношениях с государством и с ближайшим социумом.